

В. Тімченко // Наукові записки Харківського військового університету. Соціально-філософія, педагогіка, психологія. Випуск XI, 2001. – С.145–150.

11. Токман Г. О. Психодіагностика та корекція особистісних дезадаптацій у шахтарів, які постраждали в аваріях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.04 «Медична психологія» / Г. О. Токман. – К., 2005. – 21 с.

12. Топчий М. В. Стресс как объект научной рефлексии / М. В. Топчий, Т. М. Чурилова. – Ставрополь : НОУ ВПО СКСИ, 2009. – 312 с.

13. Холодов А. Ю. Психологические и психофизиологические особенности посттравматического стрессового расстройства у шахтеров, пострадавших в результате техногенной аварии : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.02 «Психофизиология» (психологические науки) / А. Ю. Холодов. – Ростов-на-Дону, 2008. – 25 с.

14. Цымбал А. В. Особенности социально-психологической адаптации шахтеров, переживших аварию с витальной угрозой [Электронный ресурс] / А. В. Цымбал, В. В. Бочаров, Н. С. Хрусталева // Электронный научный журнал «Современные исследования социальных проблем». – 2011. – № 4. – Режим доступа к журналу <http://sisp.nkras.ru/issues/2011/4/>

15. Шаповалова Е. В. Взаимосвязь мотивационно-смысловой сферы с состоянием адаптации личности в постэкстремальных условиях (на примере участников боевых действий) : дис. кандидата психол. наук: 19.00.01 / Шаповалова Евгения Владимировна. – Хабаровск, 2004. – 156 с.

16. Шестопалова Л. Ф. Особенности изменений личности и социального функционирования у жертв экстремальных ситуаций [Электронный ресурс] / Л. Ф. Шестопалова, В. А. Кожевникова // Международный медицинский журнал. – 2001. – № 10. – С. 6–10. – Режим доступа к журналу <http://www.imj.kh.ua/archive/2010/1/1>

УДК 159.9

Цицей Р.М., здобувач науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології НУЦЗУ

ІНТЕРАКТИВНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНТАКТУ ПСИХОЛОГА ДСНС ІЗ ПОСТРАЖДАЛИМ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ

У статті приведено дані щодо вивчення особливостей встановлення між психологом та постраждалим психологічного контакту в умовах надзвичайної ситуації. Надаються результати вивчення інтерактивного компоненту процесу встановлення психологічного контакту в осередку трагедії.

Ключові слова: психолог, психологічний контакт, постраждалий, надзвичайна ситуація.

В статье приведены данные про изучение особенностей установления между психологом и пострадавшим психологического контакта в условиях чрезвычайной ситуации. Представлены результаты изучения интерактивного компонента процесса установления психологического контакта в очаге трагедии.

Ключевые слова: психолог, психологический контакт, пострадавший, чрезвычайная ситуация.

Постановка проблеми. Обставини надзвичайної ситуації містять у собі велику кількість стрес-факторів, які так чи інакше впливають на різні сфери життя та діяльності особистості, яка в ній опинилася (це можуть бути як постраждалі, їх близькі та родичі, так і спостерігачі, свідки трагедії, працівники рятувальної та інших служб, залучені до проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт в зоні лиха). Згідно із законодавством України [1 – 3], з метою підтримки психологічного здоров'я населення та профілактики виникнення посттравматичних стресових розладів, до зони надзвичайної ситуації виїжджає група екстреної психологічної допомоги. Головним завданням екстремальних психологів є надання екстреної психологічної допомоги різним категоріям постраждалих, їх психологічний супровід та підтримка. На наш погляд, результат психологічної допомоги безпосередньо залежить від успішності встановлення психологічного контакту між суб'єктами взаємодії, тобто між психологом ДСНС та постраждалим від надзвичайної ситуації.

Метою даної статті є аналіз компонентної структури ставлення психологів ДСНС України до процесу встановлення психологічного контакту з постраждалими в умовах надзвичайної ситуації.

Виклад основного матеріалу. Під інтерактивним компонентом у структурі психологічного контакту психолога ДСНС та постраждалого ми розуміємо умовне позначення, характеристику тих компонентів спілкування, які пов'язані із взаємодією фахівця служби психологічного забезпечення із об'єктом його професійного інтересу.

Поняттям «взаємодія» розкривається та сторона психологічного контакту, яка фіксує не тільки обмін знаками, за допомогою яких змінюється поведінка постраждалого стосовно отримання ним кваліфікованої екстреної психологічної допомоги, але й ***організація спільних дій***, що дозволяють психологу ДСНС та постраждалому реалізувати деяку загальну для них діяльність в осередку лиха.

При співвідношенні інтерактивного і комунікативного компонентів психологічного контакту (взаємодії і комунікації) можна однозначно визначити їх безумовну нерозривність і з певними поясненнями обслуговуючу роль - роль інструментів, комунікації, які забезпечують взаємодію (інтерактивний компонент).

Взаємодія психолога ДСНС та постраждалого в умовах надзвичайної ситуації характеризується цілим рядом специфічних ознак, особливостей: наявністю єдиної мети, загальною мотивацією спільних дій, об'єднанням, суміщенням, сполученням індивідуальної поведінки, спільними умовами, загальним результатом, що передбачається учасниками спілкування.

У взаємодії психолога ДСНС з постраждалим в умовах надзвичайної ситуації можна виділити декілька найбільш типових стратегій поведінки по відношенню один до одного:

- сприяння як дійова допомога один одному, активне сприяння досягненню загальних цілей екстреної психологічної допомоги;
- протидія постраждалого у досягненні цілей психологом ДСНС щодо

встановлення психологічного контакту та наданні екстреної психологічної допомоги, здійснення неузгоджених з ним дій, які йдуть всупереч партнерам по взаємодії;

- ухиляння від взаємодії, активний відхід, уникнення постраждалим взаємодії із психологом ДСНС.

В умовах надзвичайної ситуації можна виділити наступні основні соціально-психологічні типи взаємодії психолога ДСНС та постраждалого (табл. 1).

Таблиця 1

Соціально-психологічні типи взаємодії психолога ДСНС та постраждалого в умовах надзвичайної ситуації

Умовне позначення типу взаємодії	Особливості, характеристика типу взаємодії
Співробітництво	Обидва партнери по взаємодії допомагають один одному, активно сприяють досягненню індивідуальних цілей кожного та загальних цілей сумісної діяльності
Протиборство	Обидва партнери протидіють один одному та перешкоджають досягненню індивідуальних цілей кожного
Ухиляння від взаємодії	Обидва партнери намагаються уникати активної взаємодії
Односпрямоване сприяння	Психолог сприяє досягненню індивідуальних цілей постраждалого, а останній ухиляється від взаємодії з фахівцем психологічної служби ДСНС
Односпрямоване протиріччя	Постраждалий перешкоджає встановленню психологічного контакту з психологом ДСНС, а останній починає шукати шляхи ухиляння від взаємодії з тим, кому потрібна екстрена психологічна допомога
Контрастна взаємодія	Психолог ДСНС намагається сприяти постраждалому, а останній застосовує стратегію активної протидії
Компромісна взаємодія	Обидва партнери проявляють як елементи сприяння, так і елементи протидії

При вивченні особливостей встановлення психологічного контакту психолога ДСНС України з постраждалими в осередку НС нами було досліджено характеристику взаємозв'язків таких змінних як «ставлення екстремальних психологів до процесу встановлення психологічного контакту».

Особливостями показника «ставлення екстремальних психологів до процесу встановлення психологічного контакту» є його внутрішня структура, яка складається зі співвідношення і взаємозв'язків її когнітивної, афективної і конативної складових у кожній з моделей встановлення психологічного контакту при професійному спілкуванні: об'єктній, суб'єктній і інтерсуб'єктній. Саме тому нами було вивчено такі особливості як: взаємозв'язок когнітивної, афективної і конативної складових ставлення екстремального психолога до процесу встановлення психологічного контакту з постраждалим; 2) інтегральний опис на його основі об'єктної, інтерсуб'єктної і суб'єктної моделі встановлення психологічного контакту.

Отже, структура ставлення екстремального психолога до процесу встановлення психологічного контакту вивчалась з метою виявлення основних стати-

стично значущих взаємозв'язків між його елементами. Іншими словами, за допомогою цієї процедури ми відповідали на запитання: «Якщо психолог в осередку надзвичайної ситуації свідомо уявляє собі модель психологічного контакту в межах професійного спілкування як об'єктну, суб'єктну або інтерсуб'єктну (когнітивний компонент), то з якими особливостями емоційного ставлення (афективний компонент) і передбачуваних міжособистісних стосунків (конативний компонент) таке уявлення буде статистично пов'язане?» Відповідь на це завдання дозволить встановити, як характеризує певний комплекс компонентів тип ставлення екстремального психолога до процесу встановлення психологічного контакту з постраждалим в умовах надзвичайної ситуації.

Взаємозв'язок переважання у психолога певної моделі професійного спілкування при встановленні психологічного контакту з постраждалим та його емоційного ставлення до себе і постраждалого як учасників цієї взаємодії характеризується декількома значущими кореляціями (табл.2).

Таблиця 2

Визначення афективного компонента моделі психологічного контакту

Фактор	Модель психологічного контакту		
	об'єктна	суб'єктна	інтерсуб'єктна
1	2	3	4
Я як екстремальний психолог			
Оцінка	0,52* (p = 0,03)	0,06	0,34* (p = 0,02)
Активність	-0,09	0,13	-0,12
Сила	-0,08	0,17	0,09
Постраждалий			
Оцінка	0,41* (p = 0,02)	0,18	0,30* (p = 0,01)
Активність	-0,15	0,11	0,06
Сила	-0,11	-0,05	-0,11
Психолог-постраждалий			
Дистанція	0,21* (p = 0,03)	0,15	-0,29* (p = 0,01)

Примітка. Для зручності розгляду у таблиці залишені тільки ділянки з коефіцієнтами кореляції на рівні значущості $p < 0,05$.

Обрання психологом в даному випадку *об'єктної моделі* професійного спілкування у значній мірі негативно корелює з емоційним ставленням його до себе і до постраждалого за трьома показниками. Поряд з цим відмітимо, що досить помітною є і позитивна оцінка постраждалого. Інтерпретація цих даних дозволяє припустити, що психолог розглядає процес встановлення психологічного контакту з постраждалим в межах спілкування з ним, як:

- 1) одночасна присутність;
- 2) об'єднання дій метою;
- 3) організована діяльність;
- 4) розподіл функцій і дій;
- 5) наявність міжособистісних стосунків.

Так, встановлено, чим вище фахівець-психолог оцінює себе ($r = 0,52$; $p = 0,03$) у спілкуванні з постраждалим, тим більш позитивно він оцінює в

цьому спілкуванні і постраждалого ($r = 0,41$; $p = 0,02$).

Переважання у психолога інтерсуб'єктної моделі спілкування, протилежної за змістом об'єктній, яка являє собою прийняття ним п'яти позицій як обов'язкових, практично протилежно корелює зі ставленням його до себе і постраждалого у спілкуванні, що особливо стосується кореляцій за фактором оцінки.

При цьому встановлено, що *суб'єктна модель* спілкування припускає наступні особливості:

- 1) психолог залишається в «тіні» і спостерігає за постраждалим;
- 2) він направляє, постраждалий виконує;
- 3) він приховано керує діяльністю постраждалого;
- 4) майстерно прищеплює постраждалому те, що є необхідним на його погляд;
- 5) вправно використовує індивідуально-психологічні особливості постраждалого.

Зауважимо, що також було встановлено і «відстань» між психологом і постраждалим у просторі емоційного ставлення психолога. Це дозволяє говорити і про переважання тієї або іншої моделі професійного спілкування: чим більше психолог віддає перевагу об'єктній моделі спілкування, тим більше він і постраждалий віддалені один від одного у просторі емоційного ставлення в цілому ($r = 0,21$; $p = 0,03$), і навпаки ($r = -0,29$; $p = 0,01$). Взаємозв'язок виразності в екстремального психолога певної моделі професійного спілкування і типу його ймовірних міжособистісних стосунків у цьому спілкуванні також характеризується статистично значущими кореляціями (табл. 3).

Таблиця 3

Визначення конативного компонента моделі психологічного контакту

Тип міжособистісних стосунків	Модель психологічного контакту		
	об'єктна	суб'єктна	інтерсуб'єктна
Владний	0,28* ($p = 0,04$)	0,33* ($p = 0,02$)	0,13
Незалежний	0,27* ($p = 0,04$)	0,13	-0,12
Прямолінійний	0,24* ($p = 0,02$)	0,08	0,11
Недовірливий	0,32* ($p = 0,03$)	0,12	0,13
Покірний	0,12	0,05	0,11
Залежний	0,11	0,29* ($p = 0,04$)	0,12
Співробітник	-0,28* ($p = 0,04$)	0,11	0,39* ($p = 0,02$)
Відповідальний	0,16	0,14	0,22* ($p = 0,03$)
Вектори			
Домінування (D)	0,23* ($p = 0,02$)	0,16	0,14
Добррозичливості (G)	-0,34* ($p = 0,03$)	0,14	0,26* ($p = 0,02$)

Примітка. Для зручності розгляду у таблиці залишені лише ділянки з коефіцієнтами кореляції на рівні значущості $p < 0,05$; * – відзначені значущі кореляції.

Так, екстремальні психологи у професійному спілкуванні в рамках *інтерсуб'єктної моделі* припускають, що:

- 1) психолог і постраждалий не завжди мають можливість задовольнити

потребу у спілкуванні віч-на-віч;

2) психолог лише спрямовує, підказує, постраждалий намагається все виконувати;

3) психолог по змозі контролює виконання вказівок;

4) думка постраждалого може бути помилковою при виробленні лінії подальших власних дій;

5) психолог «виключає» особистісний фактор зі спілкування з постраждалим.

Як характеристики своїх можливих міжособистісних стосунків у цьому спілкуванні було обрано ті, які стосуються активних шкал в опитувальнику Т. Лірі: владний-лідуючий ($r = 0,28$; $p = 0,04$), незалежний-домінуючий ($r = 0,27$; $p = 0,04$), прямолінійний-агресивний ($r = 0,24$; $p = 0,02$) і недовірливий-скептичний ($r = 0,32$; $p = 0,03$). А також, на додачу до них, ці психологи у значній мірі виключали зі своїх можливих стосунків з постраждалим ознаки співробітництва ($r = -0,28$; $p = 0,04$), що в цілому можна охарактеризувати як виражений брак доброзичливості ($r = -0,34$; $p = 0,03$) та прагнення до домінування ($r = 0,23$; $p = 0,02$).

Психологи, які обрали *інтерсуб'єктну модель* спілкування, характеризували себе у спілкуванні з постраждалими переважно як співробітників ($r = 0,39$; $p = 0,02$); психолог почувається відповідальним ($r = 0,22$; $p = 0,03$) за постраждалого, якому надає психологічну допомогу, та ставиться до нього доброзичливо ($r = 0,26$; $p = 0,02$).

Додамо, що якщо фахівці-психологи, які обрали об'єктну модель спілкування, бачили себе як незалежних від постраждалих, прямолінійних та обережних, а ті, що обрали інтерсуб'єктну модель, переважно «співробітничали» з постраждалими, то в суб'єктній моделі охарактеризували свої міжособистісні стосунки як одночасно владно-лідуючі ($r = 0,33$; $p = 0,02$) і залежно-слухняні ($r = 0,29$; $p = 0,04$).

Подібна суперечливість у спілкуванні з постраждалими є невипадковою і відображає маніпулятивний характер суб'єктної моделі професійного спілкування: з одного боку, психолог бере на себе роль організатора і прагне дати поради, а у крайньому випадку – характеризується догматизмом і умовною деспотичністю, з іншого боку – він сам відчуває потребу в допомозі, до повної залежності від думки оточуючих.

Взаємозв'язок емоційного ставлення психолога ДСНС України до себе самого та постраждалого у професійному спілкуванні із типом можливих міжособистісних стосунків із постраждалим у цьому спілкуванні наведено у таблиці 4.

Як видно з таблиць 3, 4 уявлення екстремального психолога про себе в міжособистісних стосунках з постраждалим в умовах НС умовно поділяється на дві категорії якостей залежно від емоційного ставлення до себе як психолога і до постраждалого: перша четвірка характеристик (активних) позитивно значуще корелює зі ставленням до себе як психолога і негативно значуще – зі ставленням до постраждалого. Така особливість дійсно може мати місце, адже здебільшого екстремальному психологу доводиться надавати підтримку та невідкладну психологічну допомогу саме тим постраждалим, які знахо-

дяться у вкрай негативному психічному стані. Вони, зокрема, можуть відкрито демонструвати агресивну поведінку, в тому числі й по відношенню до фахівців служби психологічного забезпечення.

Таблиця 4

Взаємозв'язок емоційного ставлення і типів міжособистісних стосунків

Тип міжособистісних стосунків	Емоційне ставлення						
	Психолог			Постраждалий			дис-танція
	оцінка	активність	сила	оцінка	активність	сила	
Владний	0,33* p=0,02	0,40* p=0,01	0,23* p=0,04	-0,14	0,18	0,13	0,15
Незалежний	0,14	0,27* p=0,02	0,18	-0,18	-0,15	-0,12	0,28* p=0,01
Прямолінійний	0,13	0,15	0,16	-0,12	-0,09	-0,36* p=0,02	0,26* p=0,04
Недовірливий	-0,18	-0,17	0,09	-0,29* p=0,01	-0,12	-0,11	0,24* p=0,01
Покірний	-0,15	-0,31* p=0,01	0,11	0,14	0,18	0,13	0,09
Залежний	0,08	-0,11	-0,10	0,14	-0,11	-0,12	0,08
Співробітник	0,06	0,10	-0,09	0,13	-0,15	-0,11	-0,12
Відповідальний	0,18	0,23* p=0,01	0,14	0,10	0,16	0,09	-0,10
Вектори							
Домінування (D)	0,32* p=0,03	0,44* p=0,01	0,13	0,15	0,09	0,12	-0,15
Доброзичливість (G)	0,15	0,12	-0,11	0,28* p=0,01	0,16	0,15	-0,25* p=0,02

Примітка. Для зручності розгляду у таблиці залишені лише ділянки з коефіцієнтами кореляції на рівні значущості $p < 0,05$; * - відзначені значущі кореляції.

Спираючись на отримані результати, можна сказати, що уявлення психолога про себе у спілкуванні з постраждалим як про владно-лідуючого (від упевненого в собі і того, хто вмє давати поради, – до самовпевненого і деспотичного) статистично дуже значущо пов'язане з високими балами за всіма трьома компонентами емоційного ставлення до себе як психолога: оцінка ($r = 0,33$; $p = 0,02$), активність ($r = 0,40$; $p = 0,01$), сила ($r = 0,23$; $p = 0,04$). Іншими словами, щоб бути успішним при встановленні психологічного контакту з постраждалим, психологу важливо оцінювати, насамперед, себе як «гарного», «активного» і «сильного», емоційне ставлення до постраждалого тут не відіграє значної ролі.

Разом з тим бачення себе у спілкуванні з постраждалим як незалежного-домінуючого значною мірою пов'язане з оцінкою психологом власної активності ($r = 0,27$; $p = 0,02$), однак воно не залежить лише від оцінки фахівцем одного себе і позитивно значущо корелює із суб'єктивною емоційною диста-

нцією між ним і постраждалим ($r = 0,23$; $p = 0,01$).

Характеризуючи ж себе у спілкуванні з постраждалими як прямолінійно-агресивних та недовірливо-скептичних психологи могли пов'язувати ці особливості своїх міжособистісних відносин зі своєю оцінкою постраждалого. Крім того, такі особливості могли бути обумовлені і специфікою умов надзвичайної ситуації, в осередку якої психологу та постраждалому слід було встановлювати психологічний контакт. Додамо, що також відмічено існування зворотного кореляційного зв'язку показника активності психолога ДСНС України з покірністю-сором'язливістю (від скромності – до самознищення) у спілкуванні з постраждалим ($r = - 0,31$; $p = 0,01$) та її позитивної кореляції з відповідальністю-великодушністю (від готовності допомагати іншим – до обов'язковості) ($r = 0,28$; $p = 0,01$). У підсумку можна говорити про те, що екстремальний психолог бачить своє домінування (вектор D) у спілкуванні з постраждалим, яке пов'язане з його позитивною оцінкою себе як «гарного» ($r = 0,32$; $p = 0,03$) і «активного» ($r = 0,44$; $p = 0,01$), а доброзичливість (вектор G) – насамперед, з оцінкою постраждалого як «гарного» ($r = 0,28$; $p = 0,01$) і перебуває з психологом в одному емоційному просторі ($r = - 0,25$; $p = 0,02$).

Таким чином, підводячи підсумки кореляційного аналізу компонентного складу ставлення психолога до процесу встановлення психологічного контакту з постраждалим в межах професійного спілкування, наведемо окремо компонентний зміст кожної з трьох моделей психологічного контакту – об'єктної, суб'єктної та інтерсуб'єктної.

Об'єктна модель встановлення психологічного контакту. Когнітивна складова цієї моделі подає спілкування психолога з постраждалим як з об'єктом, де: 1) психолог та постраждалий не мають можливості спілкуватися вічна-віч; 2) психолог лише пропонує вказівки та директиви, а постраждалий намагається їх виконувати; 3) психолог слідкує за виконанням своїх вказівок; 4) думка постраждалого не є у формуванні вектора дій; 5) психолог навмисно зменшує вагу особистісного фактора при спілкуванні з постраждалим. Афективна складова об'єктної моделі характеризується ставленням психолога до себе позитивно, а до постраждалого, можна сказати, в деяких випадках, навіть негативно, а також збільшенням дистанції між цими об'єктами в суб'єктивному просторі емоційного ставлення. Когнітивна складова об'єктного типу характеризується уявленням психолога про свої міжособистісні стосунки з постраждалим як про владно-лідуючі, незалежно-домінуючі, прямолінійно-агресивні, недовірливо-скептичні з відсутністю рис співробітництва, що в цілому виявляється у вираженій відсутності в цих планованих стосунках доброзичливості та з прагненням домінування.

Суб'єктна модель встановлення психологічного контакту. Когнітивний компонент презентується наступними позиціями: 1) психолог залишається в тіні, видно лише активність постраждалого; 2) психолог спрямовує постраждалого; 3) психолог приховано керує діями постраждалого; 4) психолог прищеплює постраждалому те, що необхідно на його погляд; 5) психолог вправно використовує особливості особистості постраждалого. Афективна складова цього ставлення уявляється як невиражена ні в негативний (як в об'єктній моделі), ні в позитивний (як в інтерсуб'єктній моделі) бік, що може

трактуватися як певна «байдужість» до себе і постраждалого і «незацікавленість» у спілкуванні взагалі. Конативний компонент цього ставлення, навпаки, досить чітко виявляється одночасним прагненням психолога ДСНС України бути в міжособистісних стосунках з постраждалим і владно-лідуючим, і залежно-слухняним. Тобто, з одного боку, мати можливість спрямовувати постраждалого, а з іншого, – перебувати немов «у тіні», що цілком відповідає маніпулятивній сутності цього типу встановлення психологічного контакту.

Інтерсуб'єктна модель встановлення психологічного контакту. Когнітивний компонент цього типу ставлення відрізняється виразністю наступних позицій: 1) увага психолога і постраждалого постійно звернена на процес їх спільної діяльності; 2) психолог і постраждалий об'єднані спільною метою; 3) психолог керує і коректує діяльність постраждалого; 4) психолог і постраждалий спільно виробляють лінію дій; 5) психолог усвідомлено встановлює міжособистісні стосунки з постраждалим. Афективний компонент цього типу психологічного контакту характеризується оцінкою психолога як себе самого, так і постраждалого як «гарних», а також скороченням дистанції між цими об'єктами в суб'єктивному просторі емоційного ставлення. Конативний компонент характеризується наміром психолога вибудувати міжособистісні стосунки з постраждалим на підставі довіри, співробітництва та відповідальності, тобто бути «здатним до допомоги», «доброзичливим», «уважним», «добрим» та ін.

Висновки. Наведені вище дані дозволяють говорити про те, що екстремальні психологи в умовах ліквідації наслідків надзвичайної ситуації можуть демонструвати об'єктну, суб'єктну та інтерсуб'єктну моделі встановлення психологічного контакту з постраждалим. З точки зору оцінки ефективності цих моделей, можна припустити, що в більшості випадків інтерсуб'єктна та суб'єктна моделі можуть вважатися оптимальними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» від 08.06.2000 №1809-III // Голос України. – №131-132 від 25.07.2000.
2. Закон України «Про правові засади цивільного захисту» в редакції від 24.06.2004р. №1859-IV.
3. Конституція України (Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996р.). – К.: Преса України, 1997. – С. 4

УДК 159.922

Шаталова О.В., практичний психолог ДНЗ №378 Харківської міської ради

АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ДО УМОВ ДИТЯЧОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Запропонована стаття присвячена психологічному аналізу процесу адаптації дітей раннього віку до умов ДНЗ. У статті було проаналізовано основні проблеми, що виникають у дітей під час адаптаційного періоду.